

KRZYSZTOF MODRAS OP

OBJAWIENIE BOGA W KORANIE I INNYCH KSIĘGACH ŚWIĘTYCH

ŚLADY HISTORII

W badaniach nad religiami sięgamy często do cywilizacji wschodnich i ich metod zapisu myśli ludzkiej. W XX wieku uczonym objawiły się zabytki nowych skarbców, które przez długie wieki kryły w sobie tajemnice. Możemy przypuszczać, że nadal czeka jeszcze na odkrycie wiele tekstów, które wzbogacą naszą wiedzę o nieznane do dzisiaj zabytki starożytnego piśmiennictwa.

W jedenastu grotach niedaleko Qumran nad Morzem Martwym znaleziono w latach 1947-1956 kilkaset dokumentów w języku hebrajskim, aramejskim i greckim, z okresu od II wieku przed Chr. do I w. po Chr. Wśród nich znajdują się zarówno teksty biblijne Starego Testamentu, jak i inne, odnoszące się do żyjącej tam wspólnoty. Stanowiły one bazę religijną i ideową dla mieszkających tam eseneńczyków. Posiadając te święte teksty i będąc pod kierownictwem „Mistrza Sprawiedliwości”, byli pewni, że zmierzają do Boga po drodze dobrze rozumianego Prawa. Pozwalało to im na właściwe realizowanie przymierza Boga z Izraelem i stanie się „synami światłości”¹. Jak pokazała historia judaizmu i chrześcijaństwa, teksty biblijne, których jednym z najsłynniejszych przykładów są rękopisy odnalezione w Qumran, miały doniosłe znaczenie religijne i kulturowe w historii ludzkości. Były one Słowem Bożym łączącym nie tylko ówczesną wspólnotę zamieszkującą

Dr KRZYSZTOF MODRAS OP – adiunkt Katedry Religii Porównawczej w Instytucie Kulturoznawstwa na Wydziale Filozofii KUL; adres do korespondencji: Klasztor OO. Dominikanów, ul. Złota 9, 20-112 Lublin; e-mail: modras@gmail.com

¹ Zob. *Eseneńczycy*. W: B.M. Metzger, M.D. Coogan. *Słownik wiedzy biblijnej*. Warszawa: Vocatio 2004 [odtąd oznaczany jako SWB] s. 152.

brzegi Morza Martwego, ale cały naród Izraelski, a potem wyznawców Chrystusa rozproszonych po całym świecie.

Do ważnych tekstów religijnych należą także odkryte w 1945 r. koptyjskie rękopisy z Nag Hammadi nad Nilem, w dawnym Ksenoboskion w Górnym Egipcie. Teksty pochodzą z III i IV wieku po Chr., ale są one prawdopodobnie tłumaczeniami z greckiego. Należą do gatunku mądrościowej literatury chrześcijańskiej i sądzi się, że były własnością mieszkającej tam wspólnoty Pachomiusza, reprezentującej monastycyzm oparty na określonym przez regułę życiu wspólnym². Wśród tekstów znajdują się ewangelie, dzieje, listy, apokalipsy, dialogi, traktaty, objawienia i modlitwy, i wiele z nich wykazuje cechy gnostyczne i apokryficzne³. Najbardziej znanym dokumentem z Biblioteki Nag Hammadi jest *Ewangelia Tomasza*⁴, zawierająca *logia*, czyli mowy Chrystusa. Wzywają one słuchacza do powrotu do początku stworzenia poprzez życie monastyczne, tak by wielość stała się na nowo utraconą pierwotną jednością⁵.

Prace remontowe w Wielkim Meczece w jemeńskim Sana'a wydoły na światło dzienne w 1972 r. jedne z najstarszych rękopisów Koranu. Badania wykazały, że pergaminy mogą pochodzić z połowy VII wieku, a sam tekst (palimpsest) jest datowany na lata 710-715⁶. Święta Księga islamu jest dobrym przykładem pokazującym, jak starożytny tekst pisany staje się jednoczącą

² Zob. Nag Hammadi. W: *Dizionario Patristico e di antichità cristiane*. Red. A. Di Berardino. Casale Monferrato: Marietti 1983 kol. 2329-2332.

³ Wśród dokumentów znajdują się teksty z *Corpus Hermeticum* oraz fragmenty tłumaczenia *Republiki Platona*. Na temat tekstów zob. *The Nag Hammadi Library in English*. Red. J. Robinson. Leiden: Brill 1977, 1996⁴. Angielskie tłumaczenia tekstów jest dostępne np. na stronie *The Gnostic Society Library. The Nag Hammadi Library* – <http://www.gnosis.org/naghamm/nhlalpha.html> [dostęp: 21 marca 2011].

⁴ Tekst koptyjski wraz z tłumaczeniem jest dostępny na *Thomas* – <http://www.metalog.org/files/thomas.html> [dostęp: 21 marca 2011].

⁵ Zob. K. Modras. *Love in Coptic Monastic Tradition*. W: *The Art of Love Lyrics in memory of Bernard Couroyer, OP and Hans Jacob Polotsky, First Egyptologists in Jerusalem*. Paris: J. Gabalda et Cie Éditeurs 2000 s. 59-70.

⁶ Zob. M.S.M. Saifullah, Ghali Adi, Abdullah David. *Radiocarbon (carbon-14) Dating and the Qur'anic Manuscripts*. <http://www.islamic-awareness.org/quran/text/mss/radio.html>; *Codex Şan'ā' Dam 01-27.1 – A Qur'anic Manuscript from Mid-1st Century of Hijra*. <http://www.islamic-awareness.org/quran/text/mss/soth.html> [dostęp: 21 marzec 2011]. Na temat wczesnych tekstów koranicznych, zob. M.S.M. Saifullah & Abdullah David. *Dated Muslim Texts From 1-72 AH / 622-691 CE: Documentary Evidence For Early Islam*. <http://www.islamic-awareness.org/History/Islam/Inscriptions/earlyislam.html>; Muhammad Mustafa al-Azami; *The History of the Qur'anic Text from Revelation to Compilation: A Comparative Study with the Old and New Testaments*. Leicester: Islamic Academy 2003 (http://individual.utoronto.ca/fantastic/The_History_of_the_Quranic_Text_from_Revelation_to_Compilation.pdf) [dostęp: 21 mara 2011].

siłą wielkiej wspólnoty monoteistycznej, wzywając jednocześnie wszystkich ludzi do powrotu do pierwotnej i prawdziwej wiary w Jedyne Boga.

ŚWIĘTE TEKSTY

Współczesne czasy wypracowały nowe metody rejestracji myśli ludzkich. Niemniej jednak pismo nadal pozostało dla wielu kultur niezastąpionym środkiem przekazu idei w kontaktach boskich i ludzkich. Języki się zmieniały na przestrzeni historii ludzkiej, ale metoda pozostała zawsze ta sama: umowne znaki układane w wiersze stały się nośnikami i jakby ucieleśnieniem na przestrzeni wieków Słowa Bożego oraz idei ludzkiego umysłu. W ten sposób duch twórcy, zarówno boskiego jak i ludzkiego, pozostaje wciąż żywy przez długie tysiąclecia. Wykazując takie możliwości, język przyjął jeszcze jedną ważną funkcję. Stał się elementem łączącym nie tylko ludzi między sobą, ale także człowieka z Bogiem. Wierzono, że również Bóg może użyć tego środka przekazu, by przemówić do rodzaju ludzkiego. Człowiek zaś może zwrócić się przez niego do Boga bądź w hymnach, które Go wychwalają, bądź też w modlitwie, która Go prosi o pomoc.

W badaniach nad Starym Testamentem skupiamy się najczęściej na języku hebrajskim lub aramejskim. Dla badaczy Nowego Testamentu zasadniczym staje się język grecki, ale także, jako pomocnicze, łaciński, syryjski i koptyjski. Nie są to jednak jedyne języki, które nabrały znaczenia w świecie *sacrum* do kontaktów Boga i człowieka. Od dawna w różnych kulturach pojawiały się teksty religijne mówiące o świecie Bożym⁷. Gdy sięgniemy do połowy trzeciego tysiąclecia przed narodzeniem Chrystusa, spotykamy w starożytnym Egipcie religijne *Teksty Piramid* dotyczące kultu zmarłych. Obejmują one różne formuły, zaklęcia, hymny i mity, które miały pomóc faraonom w podróży w zaświatach. Późniejszym ich rozwinięciem były *Teksty Sarkofagów*, który w przeciwieństwie do poprzednich, dotyczyły nie tylko faraona, ale miały już większy zasięg. Również i te miały pomóc zmarłemu w wędrówce w zaświatach. Najbardziej rozwiniętą formą tego typu tekstów są bogato ilustrowane *Księgi Umarłych* na papirusach. Nie są one porównywalne do ksiąg objawionych żydowskich, chrześcijańskich czy muzułmań-

⁷ Listę świętych tekstów w różnych religiach i ich opis można znaleźć na *Religious text*. http://en.wikipedia.org/wiki/Holy_book [dostęp: 21 marca 2011]. Archiwum świętych tekstów jest dostępne na *Internet Sacred Text Archive*. <http://www.sacred-texts.com/index.htm>, a także *HolyBooks.com*. <http://www.holybooks.com> [dostęp: 21 marca 2011].

skich, niemniej jednak są one jednymi z pierwszych świętych tekstów starożytności⁸ i świadczą o szczególnej religijności Egipcjan, o której pisał już Herodot w swoich *Dziejach* (2,37)⁹: „Są oni pobożni ponad miarę, bardziej niż wszystkie inne ludy”. Możemy przypuszczać, że nie pozostało to bez wpływu na inne religie regionu, takie jak judaizm i chrześcijaństwo. Wśród idei, które Egipcjanie przekazali innym religiom wymienia się stworzenie przez słowo, sąd ostateczny, zmartwychwstanie, piekło, poczęcie bogacza-człowieka, chrzest, spowiedź, przykazania moralne, rytury i ikonografię¹⁰. Może dzięki temu Egipt stał się krajem podatnym na chrześcijaństwo. Tu pojawili się pustelnicy i powstały pierwsze klasztory, a kultura koptyjska wraz ze swoimi świętymi tekstami łączyła dawną tradycję egipską, grecką oraz chrześcijańską.

U Sumerów¹¹ u schyłku trzeciego tysiąclecia przed Chrystusem znajdujemy *Epos o Gilgameszu*, który również wykazuje podobieństwa z biblijnymi opisami pobytu i upadku Adama i Ewy w ogrodzie Eden, postaci węża, a szczególnie potopu za czasów Noego¹².

⁸ Zob. S. Ikram. *Śmierć i pogrzeb w starożytnym Egipcie*. Warszawa: PWN 2004; M. Barwnik. *Księga wychodzenia za dnia. Tajemnice egipskiej Księgi Umarłych*. Warszawa: PIW 2009. Na temat religii w Egipcie zob. np. A. Cwiek. *Religia Egiptu*. W: *Religie starożytnego Bliskiego Wschodu*. Red. K. Pilarczyk, J. Drabina. Kraków: Wydawnictwo WAM 2008 s. 27-110.

⁹ Tekst grecki wraz z tłumaczeniem angielskim jest dostępny na *The History of Herodotus*. <http://www.sacred-texts.com/cla/hh/index.htm> [dostęp: 21 marzec 2011].

¹⁰ Zob. Cwiek. *Religia Egiptu* s. 41.

¹¹ Zob. A. Sołtysiak. *Religia Mezopotamii*. W: *Religie starożytnego Bliskiego Wschodu* s. 111-126.

¹² Najstarsze źródła sumeryjskie *Eposu* pochodzą z końca trzeciego tysiąclecia (2150-2000 przed Chr.). Standardowa wersja akadyjska, złożona z 12 tabliczek, opracowana na podstawie wcześniejszego materiału, pochodzi z 1300-1000 przed Chr. Została ona odnaleziona w bibliotece króla asyryjskiego Asurbanipala w Niniwie w 1853 r. Gilgamesz był srogim królem Uruk, przeciw któremu bogowie wysłali stworzonego przez nich Enkidu. Ten żył początkowo w harmonii z naturą wśród zwierząt, ale został uwiedziony przez hierodulę Szamhat. Ta wprowadziła go w świat ludzi. Gilgamesz zwyciężył w walce z Enkidu i obaj stali się przyjaciółmi. Bogowie, niezadowoleni z ich bohaterskich wyczynów, sprowadzili śmierć na Enkidu. Gilgamesz zaczął wtedy poszukiwać nieśmiertelności i w tym celu udał się do Utnapisztima, który ocalał z potopu na zbudowanym przez siebie statku i otrzymał od bogów życie wieczne (Tabl. 11). Gilgamesz nie przeszedł próby niespania i nie otrzymał poszukiwanego daru. Wąż pozbawił go też drugiej szansy, kradnąc ziele młodości. Na końcu *Eposu* (Tabl. 12) pojawia się duch Enkidu, który ze smutkiem opisuje zaświaty. Gilgamesz jeszcze przed szukaniem daru życia został pouczony o daremności swoich wysiłków (Tabl. 10, kol. 3): „[Siduri (żeńskie bóstwo związane z fermentacją)] odpowiedziała: Gilgameszu, dokąd się spieszysz? Nigdy nie znajdziesz życia, którego szukasz. Kiedy bogowie stwarzali człowieka, śmierć jemu przeznaczili, życie zachowali we własnym ręku”. Siduri radzi mu, by zadowolił się przyjemnościami życia, w słowach, które przypominają

W Indiach w drugim tysiącleciu pojawiają się hymny do bóstw w *Rygweda*, które są zaliczane do świętych ksiąg wedyjskich. Są to utwory religijne i liturgiczne, mówiące o początku świata, wychwalające bogów oraz zanoszące do nich prośby¹³. Pierwsze tysiąclecie zaznaczy się pojawieniem w Persji *Gatów Awesty*, świętych i liturgicznych hymnów Zaratustry¹⁴. Są one skierowane do Ahura Mazda, czyli transcendentnego i uniwersalnego Boga Stworzyciela, pana takich emanacji jak *Wohu Manah* (*Dobra Myśl*; dobroć moralna, która pozwala na wykonywanie obowiązków) i *Asza Wahiszta* (*Najlepsza Prawość*; porządek, prawda, sprawiedliwość), której przeciwieństwem jest *drug* (chaos, kłamstwo). Ludzie są wolni w swojej decyzji, ale w walce między dobrem a złem najlepszym wyborem jest dobro i prawda oraz życie zgodne z poleceniami Boga. Zaratusztrianizm wykazuje związki z wcześniejszymi religiami wedyjskimi. Z drugiej strony, jako religia łącząca dualistyczne elementy dobra i zła z monoteizmem, mogła wpłynąć na religie abrahamowe, szczególnie w eschatologii i angelologii¹⁵.

SŁOWO BOGA W RELIGIACH ABRAHAMOWYCH

Miejscem, gdzie pojawiły się największe religie monoteistyczne związane z postacią Abrahama¹⁶, był Bliski Wschód. Tradycyjnie zalicza się do nich judaizm, chrześcijaństwo i islam¹⁷. W tradycji muzułmańskiej przyjęło się

biblijny tekst z Koh 9, 7-10. Tekst *Eposu o Gilgameszu* jest dostępny np. na *The Epic of Gilgamesh* – <http://www.sacred-texts.com/ane/eog> [dostęp: 21 marca 2011].

¹³ Hymny dostępne są na *The Rig Veda* (w sanskrycie) – <http://www.sacred-texts.com/hin/rvсан/index.htm>; *The Rig Veda* (przekład angielski Ralpa T.H. Griffitha) – <http://www.sacred-texts.com/hin/rigveda/index.htm> [dostęp: 21 marzec 2011].

¹⁴ Hymny można znaleźć na *The Gathas – The Hymns of Zarathushtra* (przeł. D. J. Irani) – <http://www.zarathushtra.com/z/gatha/dji> [dostęp: 21 marca 2011].

¹⁵ Zob. K. Jakubiak. *Religia Iranu*. W: *Religie starożytnego Bliskiego Wschodu* s. 313-356; *Zoroastrianism* – <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/658081/Zoroastrianism> oraz artykuły na <http://www.zarathushtra.com/z/gatha/dji> [dostęp: 21 marca 2011].

¹⁶ W Koranie określa się Abrahama jako *'anīf*; np. K 3:67: „Abraham nie był żydem ani chrześcijaninem, lecz był szczerze wierzącym hanifem, całkowicie poddanym, i nie był on z liczby bałwochwalców”; zob. też K 2:135; 3:95; 4:125; 16:120. Termin ten oznacza ludzi żyjących przed nadejściem islamu, którzy odrzucili politeizm i zachowali monoteistyczną wiarę Abrahama. Tekst polski Koranu jest cytowany według tłumaczenia J. Bielawskiego. *Koran*. Warszawa: PIW 1986 (<http://koran.apologetyka.com/czytaj> [dostęp: 1 kwietnia 2011]).

¹⁷ Na temat studiów porównawczych trzech wielkich religii monoteistycznych zob. np. F.E. Peters, J.L. Esposito. *The children of Abraham: Judaism, Christianity, Islam*. Princeton University Press 2006, gdzie porównuje się koncepcję Boga, prorocтво, objawienie, wspólnotę,

określać wyznawców tych religii mianem *ahl al-kitāb* (Ludy Księgi), by podkreślić boskie pochodzenie ich religii. Opiera się ona bowiem na natchnionym Słowie Bożym, zapisanym w świętych pismach, którymi są odpowiednio *Tanah* (Stary Testament)¹⁸, Nowy Testament¹⁹ i Koran²⁰. Wszystkie z nich są uważane za natchnione przez Boga i stąd pochodzi ich szczególnie autorytet. Takie przekonanie istniało już u Izraelitów odnośnie do Tory²¹. Tradycja uważała nawet, że Tora istniała przed stworzeniem świata w niebie. Bóg dokonał dzieła stworzenia za jej pomocą²², a następnie została przekazana przez aniołów Mojżeszowi²³. Za natchnionych byli uważani również prorocy, co sprawiło, że ich pisma miały autorytet Słowa Bożego. Chrześcijanie przyjęli tę tradycję, ale postrzegali Stary Testament jako przy-

prawo, pisma, tradycję, teologię i kult. Kilka innych religii ubiega się również o przynależność do religii abrahamowych, np. bahaizm, samarytanizm, jazydyzm, druzizm, mandeizm, Kościół Zjednoczeniowy Moona. Zob. *Abrahamic religions* – http://en.wikipedia.org/wiki/Abrahamic_religions#Other_Abrahamic_religions [dostęp: 1 kwietnia 2011].

¹⁸ Jest to akronim utworzony ze słów oznaczających trzy części Biblii hebrajskiej: *Torah* („pouczenie”, czyli Pięcioksiąg Mojżesza, Prawo), *Nevi'im* (Prorocy) i *Ketuvim* (Pisma). Używa się też terminu *Miqra* oznaczającego „to, co się czyta”, opartego na podobnym rdzeniu, jak arabski termin *Qur'an* stosowany na oznaczenie *Koranu*. Najstarsze rękopisy Biblii hebrajskiej, oparte tylko na spółgłoskach, zostały znalezione wśród wspomnianych wcześniej zwójów Qumran. Tekst masorecki (TM; *masora* oznacza samogłoski, akcenty i noty) pochodzą z okresu od końca IX wieku do końca XI wieku po Chr. Zob. SWB, hasła *Rękopisy* s. 684-685 i *Tekst masorecki* s. 759.

¹⁹ Najstarszy fragment rękopisu na papirusie (John Rylands Library w Manchester) jest datowany na 100-150 po Chr., a najstarsze egzemplarze na pergaminie Nowego Testamentu (*Codex Vaticanus* i *Codex Sinaiticus*) pochodzą z IV wieku. Zob. SWB s. 685-687.

²⁰ Wcześniejzmi od wspomnianych rękopisów z Sana'a (710-715 r. po Chr.) są koraniczne inskrypcje w piśmie kufickim z Kopuły na Skale w Jerozolimie, datowane na 692 r. po Chr. (Muhammad zmarł w 632 r.); zob. *The Arabic Islamic Inscriptions On The Dome Of The Rock In Jerusalem* – <http://www.islamic-awareness.org/History/Islam/Inscriptions/DoTR.html> i *The Copper Plaque Inscriptions At The Dome Of The Rock In Jerusalem, 72 AH / 692 CE* – <http://www.islamic-awareness.org/History/Islam/Inscriptions/copper.html> [dostęp: 1 kwietnia 2011].

²¹ Józef Flawiusz (37-100 po Chr.) pisał: „A jakim szacunkiem otaczamy swoje księgi, dowiedliśmy tego w praktyce; chociaż bowiem minęło tyle wieków, nikt nie ośmielił się w nich niczego dodać ani ująć czy zmienić. Każdy Żyd od zarania życia ma wpojone, żeby uważać je za nakazy Boże, trwać przy nich, a w razie potrzeby z radością za nie umierać” (*Contra Apionem* 1, 42); cyt. za SWB s. 549. Tekst grecki i tłumaczenie angielskie *Contra Apionem (Przeciw Apionowi)* znajduje się na *Against Apion* – <http://pace.mcmaster.ca/york/york/texts.htm> [dostęp: 1 kwietnia 2011].

²² Syr 24, 1-23; Prz 8, 22-31. Zob. *Tora*. SWB s. 772; *Torah*. W: *Jewish Encyclopedia* – <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=265&letter=T&search=Torah> [dostęp: 1 kwietnia 2011].

²³ Zob. *Autorytet Biblii*. SWB s. 46. Temat Koranu pochodzącego z nieba pojawi się też w islamie.

gotowanie do przyjścia Jezusa Chrystusa i on stał się ich kluczem interpretacyjnym²⁴.

BOSKIE NATCHNIENIE U CHRZEŚCIJAN

Chrześcijanie od samego początku, idąc za wcześniejszą tradycją żydowską, uważali Biblię za natchnioną²⁵. Oznacza to, że „ludscy autorzy i redaktorzy kanonicznego Pisma Świętego byli kierowani przez Boga czy znajdowali się pod jego wpływem, tak że w rezultacie ich pisma można uznać w pewnym sensie za słowo Boże”²⁶. Konsekwencją tej doktryny była wiara w bezbłądność, niezawodność, wiarygodność i pełny autorytet Pisma Świętego. Jest to cecha, która jest wspólnym elementem tradycji wszystkich trzech religii abrahamowych.

Samo uznanie Boga za ostateczne źródło i autora Biblii nie tłumaczy jednak sposobu, w jaki dokonało się objawienie, ani też nie wyjaśnia relacji, jaka istniała między autorem Boskim i ludzkim. W historii Kościoła pojawiły się różne modele tłumaczące natchnienie. Mówiono o pisaniu pod dyktando z dopuszczeniem różnego stopnia swobody²⁷ bądź też o oddziaływaniu Ducha Świętego na ludzki umysł, wolę i pamięć, w oparciu o zniżenie się Boga do ludzkiej natury²⁸, analogicznie do tajemnicy wcielenia.

Pełne natchnienie wyrazowe zostało poddane w XIX wieku krytyce tekstualnej i historycznej, a ta z kolei wywołała reakcję Kościoła na Soborze Watykań-

²⁴ Tamże.

²⁵ Zob. R.F. Collins. *Natchnienie biblijne*. W: *Katolicki komentarz biblijny*. Red. R.E. Brown, J.A. Fitzmeyer, R.E. Murphy. Warszawa: Vocatio 2004 s. 1575-1590 (cytowany odtąd jako KKB). Zob. też obszerną pracę M. Rusecki. *Traktat o objawieniu*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów 2007.

²⁶ *Natchnienie i bezbłądność*. SWB s. 549.

²⁷ Do tej grupy należą tacy pisarze jak Filon z Aleksandrii, Justyn, Atenagoras, Tertulian, Augustyn i Hieronim. Również Sobór Trydencki (1546 r.) używa formuły: „*Spiritu Sancto dictante*” (DS 1501; tłumaczone jako „pod natchnieniem Ducha Świętego” – zob. BF 306); zob. tekst łaciński na <http://www.bible-researcher.com/trent1.html> [dostęp: 7 kwietnia 2011]. Tekst ten jest cytowany przez Sobór Watykański I (1870 r.; zob. *Dei Filius*, DS 3006; BF 643; tekst łaciński i tłumaczenie angielskie na <http://www.ccel.org/ccel/schaff/creeds2.v.ii.i.html> [dostęp: 7 kwietnia 2011]). Św. Tomasz z Akwinu stosował prorocki model natchnienia, odwołując się do arystotelesowskiego pojęcia przyczynowości sprawczej (Bóg) i instrumentalnej (człowiek). Ten model był często łączony z pojęciem dyktowania.

²⁸ Taką opinię wyrażali np. Hipolit, Orygenes i Jan Chryzostom. Orygenes używa tu terminu *sympetifora* (przystosowanie), a Jan Chryzostom – *synkatabasis*. Zob. KKB s. 1581.

skim I w 1870 r.²⁹ Papież Leon XIII zaś w 1893 r. zareagował na podważanie wiarygodności Pisma Świętego na bazie odkryć naukowych. Podtrzymał pełne natchnieniu biblijne i odrzucił twierdzenie, że ogranicza się ono tylko do pewnych części Pisma Świętego albo że autor święty popełnił błąd³⁰.

Sobór Watykański II (1965 r.) w konstytucji o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* (KO 11) dał wskazówki, jak należy rozumieć natchnienie Pisma Świętego³¹. Kościół uważa zarówno Stary, jak i Nowy Testament „w całości, ze wszystkimi ich częściami za święte i kanoniczne dlatego, że spisane pod natchnieniem Ducha Świętego Boga mają za autora”. Wybrani przez Boga ludzie używali własnych zdolności, aby „przy Jego działaniu w nich i przez nich, jako prawdziwi autorowie przekazali na piśmie to wszystko i tylko to, co On chciał”. Dlatego „Księgi biblijne w sposób pewny, wiernie i bez błędu uczą prawdy, jaka z woli Bożej miała być przez Pismo Święte utrwalona dla naszego zbawienia”. Tym stwierdzeniem Sobór przesunął akcent z bezbłędności na stwierdzenie następstwa natchnienia, czyli pełnego, wiernego i bezbłędneho nauczania prawdy z woli Bożej utrwalonej w Piśmie Świętym dla naszego zbawienia.

KO 12 precyzuje, że Bóg w Piśmie Świętym przemawiał przez ludzi na sposób ludzki, używając sposobów myślenia i rodzajów literackich typowych dla danego czasu i kultury. Pismo Święte więc „powinno być czytane i interpretowane w tym samym Duchu, w jakim zostało napisane” z uwzględnieniem jedności Biblii, żywej Tradycji Kościoła oraz analogii wiary. Następny paragraf (KO 13) widzi w Piśmie Świętym zniżenie się (*condescensio*) wiecznej Mądrości i dostosowanie się w mowie do ludzkiej natury, „bo słowa Boże, językami ludzkimi wyrażone, upodobniły się do mowy ludzkiej, jak niegdyś Słowo Ojca Przedwiecznego, przyjąwszy słabe ciało ludzkie, upodobniło się do ludzi”³².

²⁹ Zob. DS 3006; BF 643: „Kościół uważa je [księgi] za święte i kanoniczne nie dlatego, że stanowią one ludzkie tylko dzieło, a potem zostały uznane jego powagą, ani dlatego także, iż zawierają objawienie bez błędu, ale dlatego, że spisane pod natchnieniem Ducha Świętego, Boga mają za autora (*Spiritu Sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem*) i jako takie zostały przekazane Kościołowi”.

³⁰ Zob. Enc. *Providentissimus Deus* nr 120-131 – <http://biblia.wiara.pl/doc/423154.encyklika-providentissimus-deus> [dostęp: 7 kwietnia 2011].

³¹ Tekst polski jest dostępny na <http://www.archidiecezja.lodz.pl/sobor.html>; tekst łaciński można znaleźć na http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118_dei-verbum_lt.html [dostęp: 7 kwietnia 2011].

³² Tradycyjnymi tekstami biblijnymi, na których opiera się nauka Kościoła, są 2 Tm 3, 16-17 (o natchnieniu Pisma) i 2 P 1, 19-21 (o natchnieniu proroczym). Oba teksty odnoszą się do Pism Starego Testamentu, odczytywanych w wierze w Jezusa Chrystusa.

Zgodnie z tymi wskazaniem Soboru Watykańskiego II w nowszych modelach tłumaczących natchnienie podkreśla się, że Biblia jest Słowem Boga i słowem ludzkim – i ten ludzki element stanowi punkt wyjścia do badań. Podkreśla się też bardziej aspekt społeczny i rolę wspólnoty w procesie pisania, czytania i słuchania tekstu natchnionego³³. Przyjmując, że Biblia jest też ludzkim dziełem przekazującym Słowo Boże, zwraca się tym samym uwagę na ograniczoność i niedoskonałość ludzkiego środka przekazu.

Współczesna refleksja nad natchnieniem pozwoliła odkryć, że Objawienie ma charakter dynamiczny i wieloaspektowy. Słowem Boga mogą być wydarzenia z historii zbawienia, orędzie Bożych posłańców (Prawo, Prorocy), osoba samego Jezusa Chrystusa (wcielony Logos), przepowiadanie chrześcijańskie (głoszenie Ewangelii o Chrystusie), ogólne przesłanie Boga do ludzi, a w szczególności Biblia wyrażona w ludzkim języku, z jego formami literackimi i funkcjami typowymi dla danej epoki. W przeszłości zwracało się większą uwagę na głoszenie prawdy i na związaną z nią bezbłądność i nieomyślność Pism. Obecnie zaś podkreśla się, że prawda biblijna ma także charakter zbawczy i wyraża w sobie pojęcie wierności Boga, a jako taka nie jest czystym przeciwieństwem błędu³⁴. Pismo Święte jest związane z żywym przepowiadaniem, ogłaszającym prawdę wiodącą ku zbawieniu, zgodnie z tym, co już św. Paweł polecał Tymoteuszowi (2 Tm 3, 14-17):

[14] Ty natomiast trwaj w tym, czego się nauczyłeś i co ci powierzono, bo wiesz, od kogo się nauczyłeś. Od lat bowiem niemowlęcych znasz Pisma święte, [15] które mogą cię nauczyć mądrości wiodącej ku zbawieniu przez wiarę w Chrystusie Jezusie. [16] Wszelkie Pismo od Boga natchnione [jest] i pożyteczne do nauczania, do przekonywania, do poprawiania, do kształcenia w sprawiedliwości – [17] aby człowiek Boży był doskonały, przysposobiony do każdego dobrego czynu³⁵.

Biorąc pod uwagę takie wymiary Pisma, zrozumiemy też różnice, jakie pojawiają się w ewangelicznych przekazach o Jezusie Chrystusie. Nie są one czystym zapisem Jego życia, ale są głoszeniem wiary w Niego we wspólnocie chrześcijan. W tym duchu Instrukcja Papieskiej Komisji Biblijnej

³³ Zob. KKB s. 1587-1589. Dla Karla Bartha (1886-1968) Biblia staje się Słowem Bożym nie tyle na zasadzie Objawienia z przeszłości, ale przez akt głoszenia i słuchania w teraźniejszości. Zob. *Autorytet Biblii*. SWB s. 47-48.

³⁴ Zob. KKB s. 1590.

³⁵ W cytowaniu Biblii wykorzystano *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia tysiąclecia*. Poznań: Pallottinum 2002 wyd. V (<http://www.biblia.poznan.pl/PS/Biblia.htm> [dostęp: 7 kwietnia 2011]).

Sancta Mater Ecclesia w 1964 r. poleca, by starano się dojrzyć to, „co pisarze natchnieni zamierzali powiedzieć i co w rzeczywistości powiedzieli. Ponieważ nowsze badania stwierdziły, że życie i nauka Pana Jezusa nie zostały zrelacjonowane w tym celu, by je zachować w pamięci, lecz ‘były przepowiadaniem’, by stworzyć dla Kościoła fundament wiary i etyki”³⁶.

Brak jednoznacznego modelu opisującego proces natchnienia nie usuwa powszechnego przekonania, że autorem Pism Świątych jest Bóg poprzez działanie Ducha Świętego i że ostatecznie natchnienie jest tajemnicą wiary. Pismo miało zawsze szczególny autorytet w Kościele i dla chrześcijan. Ustalony w pierwszych wiekach chrześcijaństwa kanon biblijny, czyli zbiór ksiąg uznawanych za natchnione, stał się zasadniczym źródłem ożywiający liturgię, refleksję teologiczną i życie duchowe każdego chrześcijanina, niezależnie od tego, czy jest rozumiane jako rzeczywistość wypowiedziane przez Boga czy też jest „świadkiem słowa Bożego”³⁷.

OBJAWIENIE KORANU

Muzułmanie, podobnie jak żydzi i chrześcijanie, uważają swoją księgę, czyli Koran, za natchnioną przez Boga. W przeciwieństwie do pozostałych dwóch religii, gdzie w tworzeniu Biblii brało udział wielu ludzkich autorów, w islamie w przekazaniu Słowa Bożego uczestniczył bezpośrednio tylko jeden – Prorok Muhammad, który otrzymał objawienie za przyczyną archanioła Gabriela. Zarówno niebieski Pośrednik, jak i ziemski Posłannik są wiernymi przekazicielami Boskiego orędzia. Koran w następujący sposób opisuje proces objawienia i misję Muhammada:

[192] To jest objawienie Pana światów! [193] Z nim zeszedł Duch wierny [194] na twoje serce, abyś był w liczbie ostrzegających [195] w języku arabskim, jasnym. [196] Zaprawdę, to jest w Pismach dawnych przodków! (K 26:192-196).

Powiedz: „Otóż kto jest nieprzyjacielem Gabriela?!” Przecież to on zesłał go na twoje serce, za zezwoleniem Boga, dla potwierdzenia prawdziwości tego, co było zesłane przed nim, jako drogę prostą (*hudā*)³⁸ i radosną wieść dla wierzących. (K 2:97).

³⁶ BF 1367; zob. <http://biblia.wiara.pl/doc/423156.instrukcja-sancta-mater-ecclesie> [dostęp: 7 kwietnia 2011]. Inspiracją dla powyższej refleksji był KKB s. 1589-1590.

³⁷ KKB s. 1589. K. Barth (1886-1968) np. uważa, że Biblia świadczy o bożym objawieniu w Jezusie Chrystusie, który jest w pierwszym rzędzie Słowem Bożym; zob. KKB s. 1587.

³⁸ *Hudā* (droga prosta) jest częstym wyrażeniem w Koranie, np. K 2:2: „To jest Księga – nie ma co do tego żadnej wątpliwości – droga prosta dla bogobojnych”.

Jak widać z porównania obu tekstów, Duch Wierny oznacza archanioła Gabriela, który był pośrednikiem Boskiego objawienia. Natchnienie przyniesione przez niego wywarło wpływ na serce Muhammada, czyli poruszyło jego uczucia, pamięć i rozumienie³⁹. Odtąd Muhammad został posłany, by zwiastować dobrą nowinę i ostrzegać⁴⁰. Ostrzeżenie przed karą Bożą otrzymują od niego ci, którzy sprzeciwiają się i nie wierzą w Słowo Boga. Dobra nowina zaś jest głoszona tym, którzy wierzą w oznajmiane im orędzie. Zostało ono przekazane światu w ludzkim języku, w tym przypadku w języku arabskim. Jest to doskonały i piękny język, będący jasnym dowodem i wskazującym prostą drogę. Nikt zatem nie może się usprawiedliwiać, że nie rozumiał posłannictwa, tym bardziej że jest ono kontynuacją dawnych Pism objawionych, którymi są Stary i Nowy Testament⁴¹.

W procesie przekazania objawienia Boga człowiekowi niezbędne było pośrednictwo – Pośrednikiem był archanioł Gabriel. Z kolei wybrany ludzki Posłaniec ma przekazać orędzie pozostałym ludziom. Taka potrzeba wynika ze stworzonego charakteru natury człowieka. Z racji swej śmiertelności człowiek nie jest zdolny słuchać bezpośrednio mowy Boga:

I nie zostało dane żadnemu śmiertelnikowi, aby przemawiał do niego Bóg inaczej, jak przez objawienie albo też spoza zasłony, albo przez posłańca; i jemu objawia – za Swoim zezwoleniem – to, co chce. (K 42:51).

Powyższy werset stwierdza, że mowa Boga może być przekazana człowiekowi na trzy sposoby: poprzez objawienie, spoza zasłony albo przez posłańca. Pierwszy typ natchnienia rozumie się jako sugestię Boga w sercu i umyśle człowieka, dzięki czemu rozumie on treść orędzia, którym może być rozkaz, zakaz lub wyjaśnienie prawdy. Może to być też werbalne

³⁹ Tak wyjaśnia proces natchnienia Yusuf Ali (n. 3225). W artykule użyto wydania 'Abdullah Y ũ s u f 'A l ĩ. *The Meaning of the Holy Qur 'ān*. Beltsville, Maryland: Amana Publications 2008. Yusuf Ali (1872-1953) był muzułmańskim uczonym pochodzącym z Indii (dzisiaj Pakistan). Jego angielski przekład Koranu i komentarz w poprawionej wersji jest dzisiaj szeroko rozpowszechniony w świecie anglojęzycznym, zob. np. <http://islamicbulletin.org>; <http://www.quran4u.com/Tafsiraya> [dostęp: 9 kwietnia 2011].

⁴⁰ Zob. np. K 17:105: „I z prawdą zesłaliśmy go, i z prawdą on zstąpił. I My wysłaliśmy ciebie tylko jako zwiastuna i ostrzegającego”.

⁴¹ Tak wersety K 26:192-196 wyjaśnia jeden z popularnych dzisiaj komentarzy do Koranu *Tafsīr ibn Kaṭīr* (1301-1373) – <http://www.qtafsir.com> [dostęp: 9 kwiecień 2011]. Innym komentarzem użytym w artykule będzie *Tafsīr Ġalālayn*, który został sporządzony przez Ġalāl ad-Dīn al-Maḥāllī w 1459 i dokończony przez jego ucznia Ġalāl ad-Dīn as-Suyūfī w 1505; <http://altafsir.com> [dostęp: 9 kwietnia 2011].

natchnienie, w którym rzeczywiste słowa Boga są przekazane w ludzkim języku. Posłaniec nie ma wtedy wątpliwości, że słowa pochodzą od Boga⁴². Zasłoną zaś jest mistyczna ochrona ze światła⁴³. Są to wyjątkowe sytuacje, w których Bóg uzdalnia osobę, by słyszała jego mowę bez widzenia go⁴⁴. Objawienie może się też dokonać za pośrednictwem anioła, np. Gabriela, który przekazuje człowiekowi wolę Boga. Duchowe wizje otrzymane w procesie tak rozumianego natchnienia stanowią treść Koranu⁴⁵.

Objawienie jednak nie dokonuje się w jednym momencie, ale jest to długoletni proces, który w przypadku Muhammada trwał 23 lata (610-632). Sam Koran wyjaśnia rację takiego postępowania Boga:

[32] Ci, którzy nie uwierzyli, mówią: „Gdyby przynajmniej Koran został zesłany naraz w całości!” Został on objawiony w ten sposób, aby twoje serce było przez niego utwierdzone; i recytowaliśmy go według pewnego porządku. [33] I kiedy oni przychodzą do ciebie z jakąś przypowieścią, My przychodzimy do ciebie z prawdą i lepszym wyjaśnieniem. (K 25:32-33; zob. K 17:16).

Serce człowieka wymagało takiego utwierdzenia nie tylko ze względu na złożoność powierzonej misji i stopniowe rozwiązywanie problemów w zależności od okoliczności, w jakich znalazła się pierwsza wspólnota, ale też ze względu na niezgłębione bogactwo Boskiej Prawdy, którą należało przekazać ludziom⁴⁶.

Teksty te więc zakładają również pewne ludzkie uczestnictwo w procesie objawienia. W K 25:7 słuchacze Muhammada zarzucają mu, że jest zwykłym człowiekiem, który przyjmuje pożywienie⁴⁷ i uczestniczy w ich normalnej działalności w celu jego zdobycia, a oni woleliby mieć za posłańca anioła. Otrzymują odpowiedź, że błędzą w swym rozumowaniu. Komentator precyzuje, że anioł nie mógłby być posłańcem do ludzi, dlatego że nie rozu-

⁴² Zob. *Tafsīr ibn Kaṭīr* do K 42:51.

⁴³ *Hadis* (opowieści stanowiące *sunnę*, czyli tradycję Proroka Muhammada) w *Ṣaḥīḥ Muslim* 1, 343 wyjaśnia, że usunięcie tej świetlnej zasłony sprawiłoby, że wspaniałość oblicza Boga zniszczyłaby wszystko, co znajduje się w zasięgu Jego wzroku. Zbiory *hadisów* są dostępne na <http://www.usc.edu/schools/college/crcc/engagement/resources/texts/muslim/hadith> [dostęp: 9 kwietnia 2011].

⁴⁴ Jako przykład podaje się przypadek Mojżesza, który prosił Boga, by mógł go zobaczyć, ale nie zostało mu to udzielone. Komentarze (*Tafsīr ibn Kaṭīr* i *Tafsīr Galālayn*) mają tu na myśli prawdopodobnie K 7:143. Biblijna wersja z Wj 33, 18-23 różni się od koranicznej.

⁴⁵ Zob. *Y u s u f ‘A l i* – n. 4597-4600.

⁴⁶ Zob. *Y u s u f ‘A l i* – n. 3088-3089. Zob. K 17:106: „I Koran podzieliliśmy, abyś go recytował ludziom powoli. I zsyłaliśmy go stopniowo”.

⁴⁷ Zob. też K 21:7-8.

mieliby się nawzajem⁴⁸. Powinien nim być ktoś, kto ma taką samą naturę jak oni, żyje z nimi, zna ich sposób działania, ich radości i smutki⁴⁹:

[94] I nic nie powstrzymuje ludzi, by uwierzyli - kiedy przyszła do nich droga prosta – jak tylko słowa: „Czyżby Bóg posłał tylko człowieka jako posłańca?”
[95] Powiedz: „Jeśli by byli na ziemi aniołowie, chodzący po niej w pokoju, to zesłalibyśmy dla nich z nieba anioła jako posłańca”. (K 17:94-95).

Jest również prawdą, że z historycznego punktu widzenia muzułmanie przyjmują ludzkie działanie w tworzeniu fizycznej księgi Koranu, zwanej *muṣḥaf*⁵⁰. Przekazicielem był Muhammad, który recytował święte słowa swym towarzyszom, oni zaś je spisywali na różnych materiałach, którymi były papirus, gałęzie palmowe, kości zwierząt i serca ludzkie⁵¹. Po śmierci Muhammada (632) tekst został zebrany za czasów pierwszego kalifa Abu Bakr (632-634), a następnie ujednoczony za rządów trzeciego kalifa Usmana (644-656), i wierzy się, że ten tekst dotrwał do naszych czasów⁵².

JEDNOŚĆ OBJAWIENIA

Źródłem zarówno dla *muṣḥaf*, jak i dla poprzednich objawień Ludzi Księgi jest jeden, wieczny i niezmienny archetyp objawienia, zwany *Matką Księgi*, która jest zachowana u Boga w niebie:

[2] Na Księgę jasną! [3] Oto uczyniliśmy ją Koranem arabskim! Być może, zrozumiecie! [4] On jest w Matce Księgi (*umm al-kitāb*) u Nas, wzniosły, mądry (*‘aliyyun ḥakīm*)! (K 43:2-4; por. K 13:39; 56:77)⁵³.

⁴⁸ Zob. *Tafsīr ibn Kaṭīr* do K 17:95.

⁴⁹ Zob. *Y u s u f A l i* – n. 3060.

⁵⁰ Koran pojęty jako *muṣḥaf* oznacza zebraną i spisną fizyczną księgę złożoną ze stronic (*ṣahīfa*).

⁵¹ Zob. *ṣahīḥ al-Buḥārī* 6,60,201. *Hadis* ten pochodzi od Zayd Ibn Tābit, odpowiedzialnego za zebranie tekstu Koranu za czasów pierwszych kalifów. Ten zbiór *hadisów* jest dostępny na <http://www.usc.edu/schools/college/crcc/engagement/resources/texts/muslim/hadith> [dostęp: 9 kwietnia 2011].

⁵² Taka jest tradycyjna muzułmańska wersja redakcji Koranu. Jego naukowa i krytyczna analiza przeprowadzona przez orientalistów zachodnich począwszy od XIX wieku postawiła wiele pytań w tej kwestii. Uznaje się jednak, że pewne redakcje objawień Muhammada, przynajmniej częściowe, istniały już w jego czasach. zob. *Rédaction du Coran. W: Dictionnaire du Coran*. Red. M. Ali Amir-Moezzi. Paris: Édition Robert Laffont 2007 s. 735-739.

⁵³ Zob. K 85:21-22: „To zaś jest Koran godny chwały [22] – na tablicy strzeżonej!”. *Tafsīr al-Ġalālayn* wyjaśnia, że te tablice są dobrze strzeżone przed złymi istotami i przed zmianą. Tablice

Owa *Matka Księgi* jest istotą objawienia, prąźródłem wiecznego i uniwersalnego Prawa Bożego oraz wiedzy i mądrości dla rozumnych stworzeń⁵⁴. Koran twierdzi nawet, że gdy ludzie byli jednym narodem, została do nich posłana jedna tylko księga z prawdą. Różnice powstały z winy samych ludzi:

Ludzie byli jednym narodem (*ummah*)⁵⁵. I posłał Bóg proroków jako zwiastunów dobrej wieści, ostrzegających. On zesłał wraz z nimi Księgę z prawdą, aby rozstrząsać między ludźmi to, w czym oni się różnili. Ci, którym ona była dana, z zawiści poróżnili się między sobą, kiedy otrzymali jasne dowody. I Bóg poprowadził tych, którzy uwierzyli, ku prawdzie, co do której oni się różnili, za Swoim zezwoleniem. A Bóg prowadzi, kogo chce, ku drodze prostej. (K 2:213).

Odtąd każdy okres historii ma swoją księgą stosowną do jego czasu: Tora została dana Mojżeszowi, Psalmy – Dawidowi, a Ewangelia – Jezusowi⁵⁶. W tym wyrażają się etapy objawienia Boga w historii ludzkości:

Posyłaliśmy już posłańców przed tobą i daliśmy im żony i potomstwo. I nie było dane żadnemu posłańcowi, aby przychodził ze znakiem (*bi-āyatin*)⁵⁷ bez zezwolenia Boga. Każdy kres (*ağal*)⁵⁸ ma swoją Księgę. [39] Bóg ściera to, co chce, i utwierdza. U Niego znajduje się Matka Księgi. (K 13:38-39).

Jak pokazuje powyższy tekst, wraz z upływem czasu następuje usuwanie i potwierdzanie Ksiąg, które zostały objawione w poprzednich okresach historii ludzkości.

To, co objawiliśmy tobie z Księgi, jest prawdą potwierdzającą prawdziwość (*muşaddiqan*)⁵⁹ tego, co przed nią zostało objawione. Zaprawdę, Bóg jest w pełni świadomy i doskonale widzący Swoje sługi! (K 35:31).

są długie jak odległość nieba od ziemi oraz szerokie jak odległość Wschodu o Zachodu. Niektórzy dostrzegają w tym symbol wiedzy Boga, która obejmuje cały świat i jest zachowana od zniekształceń i zmian. To ona, a nie myśl ludzka, jest źródłem dla Koranu. Zob. *An Enlightening Commentary into the Light of the Holy Qur'an*. Published by Imam Ali Library and Research Centre for Islamic and Scientific Studies. Isfahan, Iran 1996. Dostępny również online: <http://www.al-islam.org/enlightening> [dostęp: 10 kwietnia 2011].

⁵⁴ Zob. Y u s u f 'A l i – n. 4606.

⁵⁵ Słowo *ummah* oznacza wspólnotę, naród, a szczególnie cały muzułmański świat.

⁵⁶ Zob. np. K 2:87; 3:84; 4:163; 57:26-27.

⁵⁷ *Āyah* znaczy „znak, werset Koranu, cud, arcydzieło”.

⁵⁸ Słowo *ağal* znaczy „okres, termin; koniec (życia)”.

⁵⁹ Czasownik *şaddaqa* (temat pochodny II) znaczy „uznawać za prawdziwe; zatwierdzać, potwierdzać; sankcjonować”.

Dawne księgi bowiem, w przekonaniu muzułmanów, zostały skażone i wymagały potwierdzenia tego, co było w nich autentyczne i prawdziwe⁶⁰:

A kiedy przyszedł do nich Posłaniec Boga, potwierdzając prawdziwość tego, co oni posiadają, to część tych, którym już została dana Księga, odrzuciła Księgę Boga za swoje plecy – jak gdyby wcale nie wiedzieli. (K 2:101; zob. 2:87).

Wszystkie objawienia zostały zesłane przez tego samego Boga Stworzyciela. Również ich treść była jedna i ta sama, to znaczy wiara w jedyne Boga. Gdy orędzie zostało zniekształcone przez ludzi, ostatecznie został posłany Muhammad, by przynieść doskonałe objawienie przeznaczone dla całej ludzkości⁶¹, pozwalające im rozróżnić dobro od zła, prawdę od fałszu⁶² i zwiastować ewangelię o nagrodzie za dobre życie i ostrzegać o karze za złe czyny:

Posłaliśmy cię do wszystkich ludzi jako zwiastuna radosnej wieści i ostrzegającego. Lecz większość ludzi nie wie. (K 34:28).

Powiedz: „O ludzie! Ja jestem posłańcem Boga do was wszystkich, Tego, do którego należy królestwo niebios i ziemi. Nie ma boga, jak tylko On! On daje życie i sprowadza śmierć! Wierźcie więc w Boga i w Jego Posłańca, Proroka rodzimego (*al-ummiyy*)⁶³, który wierzy w Boga i w Jego słowa! Postępujcie za nim, a być może, będziecie prowadzeni drogą prostą!” (K 7:158)

Na tym polega ukryty sens (*ğayb*) całego objawienia i dawnych wydarzeń, o których opowiada Koran:

⁶⁰ To skażenie poprzednich objawień jest zwane *taħrīf* i powraca wielokrotnie w Koranie, np. K 2:75; 4:46; 5:13.41.116; 7:162. Wiele artykułów na ten temat zob. *How does Islam view the Bible?* – <http://www.answering-islam.org/Quran/Bible/index.html> [dostęp: 10 kwietnia 2011].

⁶¹ Podkreśla to *Tafsīr ibn Kaṭīr* do K 34:28 i K 33:40: Muhammad przekazuje orędzie wszystkim synom Adama, a jego religia i prawo z woli Boga przeważyło nad wszystkimi innymi religiami i prawami. Misja wcześniejszych Proroków była ograniczona do ich narodów, a Muhammad został posłany do całej ludzkości, Arabów i nie-Arabów. Jego *Ummah* odziedziczyła zadanie przekazania jego tradycji aż do naszych czasów.

⁶² Koran jako kryterium służące do rozróżnienia między dobrem a złem, prawdą a fałszem jest zwany *furqān*; K 2:185: „To jest miesiąc ramadan, w którym został zesłany Koran - droga prosta dla ludzi i jasne dowody drogi prostej, i rozróżnienie (*furqān*)”; K 3:3-4: „On tobie zesłał Księgę z prawdą, stwierdzając prawdziwość tego, co już było przed nią. On zesłał niegdyś Torę i Ewangelię [4] jako drogę prostą dla ludzi i On zesłał rozróżnienie (*furqān*)”.

⁶³ Arabskie słowo *ummiyy* jest też tłumaczone jako „niepiśmienny, kto nie umie czytać ani pisać, niewykształcony”; zob. *Tafsīr ibn Kaṭīr* i *Tafsīr Ġalālayn* do K 7:158. Według J. Daneckiego, jest to późniejsza interpretacja, mająca potwierdzić cudowność Koranu (*i ġāz*); zob. J. Danecki. *Podstawowe wiadomości o islamie*. Warszawa: Dialog 2007 s. 71. Będzie o niej mowa w dalszej części artykułu.

Oto opowieść o tym, co skryte (*ğayb*). Objawiamy ją tobie. Nie znałeś jej ani ty, ani twój lud przedtem. Więc bądź cierpliwy! Zaprawdę, ostateczny rezultat jest dla bogobojnych! (K 11:49; por. 12:102)⁶⁴.

Koran zna historie biblijne, ale brzmią one obco dla czytelnika Biblii. W rzeczywistości przy lekturze Koranu nie należy porównywać w szczegółach jego wersji z opisami biblijnymi. Jest on przewodnikiem na prostej drodze do Boga i opisane tu fakty mają na celu raczej stworzenie moralnego wzoru dla wiernych niż dokładne powtórzenie historii:

W opowiadaniach o nich jest pouczający przykład (*'ibra*)⁶⁵ dla obdarzonych rozumem. Nie było to opowiadanie, które zostało zmyślane, lecz ono jest potwierdzeniem prawdziwości tego, co było przed nim, i wyjaśnieniem wszystkich rzeczy, i drogą prostą, i miłosierdziem dla ludzi, którzy wierzą. (K 12:111).

Dawne wydarzenia mają pouczyć o tym, że wierzący w Boga ostatecznie będą zwycięzcami i otrzymają nagrodę. Obecnie zaś, w chwilach prześladowań, których szczególnym przypadkiem było prześladowanie Proroka Muhammada przez jego rodaków z Mekki, powinno zachować się cierpliwość⁶⁶ i poddać się woli Bożej jako muzułmanie⁶⁷. Opiera się to na wierze, że cała historia jest w mocy Boga, on ją dokładnie zna, objawia jej prawdziwe znaczenie, a wiernych wzywa do odkrycia ukrytego planu Boga.

CUD I DOSKONAŁOŚĆ OSTATNIEGO OBJAWIENIA

Koran zaznacza, że posłańcy Boga przychodzą z Jego znakiem lub cudem⁶⁸, którym jest Księga, przeznaczonym na każdy okres historii. Zgodnie z tym przekonaniem, Koran stał się głównym cudem Muhammada, dowodem na autentyczność jego proroctwa i fundamentem, na którym zbud-

⁶⁴ Cytowany werset odnosi się historii Józefa, syna Jakuba. Zob. też historię Maryi, o której mówi K 3:44: „To należy do opowiadań o tym, co skryte (*ğayb*), które tobie objawiamy”.

⁶⁵ Podobnie określa się wydarzenie, w którym Bóg wzywa Mojżesza, by udał się do faraona w K 79:26: „Zaprawdę, w tym jest przykład pouczający (*'ibra*) dla tego, kto jest bogobojny”.

⁶⁶ Cierpliwość (*šabr*) w prześladowaniach jest jedną z głównych cnót, jaką zaleca Koran, np. K 2:153-157.177.

⁶⁷ Takie jest znaczenie słowa *islām*. Zob. np. K 6:71: „Powiedz: «Zaprawdę, droga Boga – to droga prosta! I rozkazano nam poddać się całkowicie (*li-nuslima*) Panu światów!”; K 43:69: „Wy, którzy uwierzyliście w Nasze znaki i poddali się całkowicie (*muslimīn*)!”.

⁶⁸ Zob. cytowany poprzednio K 13:38-39.

wano później całą religię i kulturę islamu. Jest to cud jedyny w swoim rodzaju i niepowtarzalny, niemożliwy do naśladowania przez ludzi w języku i treści⁶⁹, oparty na koncepcji wiecznego i niestworzonego Koranu⁷⁰. Po tej linii poszedł nurt opowiadający się za tradycją przodków kosztem ograniczenia racjonalizmu i dążący do oczyszczenia religii z późniejszych naleciałości⁷¹. Objawienie przejmując pierwszeństwo nad intelektem, przez co ogranicza się spekulację ludzką. A sam Muhammad stał się ostatnim Prorokiem i ich pieczęcią⁷²:

Muhammad nie jest ojcem żadnego z waszych mężczyzn, lecz jest Posłańcem Boga i pieczęcią proroków. (K 33:40).

W tradycji Proroka wiele *hadisów* przyrównuje działalność poprzednich proroków do budowy domu, który nie został dokończony. Pozostawili oni w rogu miejsce na jedną cegłę. Jest nią Muhammad, który ukończył budowlę⁷³. Koran stał się więc doskonałym i ostatnim objawieniem, które nie zostanie już zniekształcone przez fałsz:

[41] Zaprawdę, ci, którzy nie wierzą w napomnienie, kiedy ono do nich przychodzi... – a przecież to jest Księga wspaniała! [42] Nie przenika do niej fałsz z żadnej strony [dosł. z przodu i z tyłu]. To jest objawienie pochodzące od mądrego, godnego chwały! [43] Powiedziano ci tylko to, co już powiedziano posłańcom przed tobą. Zaprawdę, twój Pan jest władcą przebaczenia i władcą kary bolesnej! (K 41:41-43)

Znaczy to, że ostatnia Księga objawiona jest dobrze strzeżona i zachowana, tak że nikt nie może stworzyć czegoś podobnego do niej oraz nic nie może ją

⁶⁹ Cudowność i niepowtarzalność Koranu jest zwana *i'ğāz* i była przedmiotem wielu dyskusji wśród uczonych muzułmańskich. Zob. D a n e c k i. *Podstawowe wiadomości o islamie* s. 70-72.

⁷⁰ Taka teoria zwyciężyła ostatecznie w sporach w IX wieku między opierającymi się na racjonalizmie mutazylitami a tradycyjną opinią reprezentowaną szczególnie przez hanbalitów. Na temat rozwoju teologii w islamie zob. D a n e c k i. *Podstawowe wiadomości o islamie* s. 150-202.

⁷¹ Są one zwane *bid'a*, a nurt nazywany jest *salafiyya*. Jego pionierem był popularny dzisiaj wśród fundamentalistów hanbalita Ibn Taymiyya (1263-1328). Zob. D a n e c k i. *Podstawowe wiadomości o islamie* s. 201-202. Stąd wynika też niechęć muzułmanów do zachodniej krytyki tekstualnej i historycznej w badaniu Koranu, stosowanej przez orientalistów.

⁷² Według J. Daneckiego (*Podstawowe wiadomości o islamie* s. 85-88) koraniczny termin „pieczęć proroków” trzeba rozumieć w sensie potwierdzenia dawnych objawień. Zamknięcie proctwa było natomiast późniejszą koncepcją i miało podłoże polityczne.

⁷³ Wiele z tych hadisów cytuje *Tafsīr ibn Kaṭīr* do K 33:40.

zniekształcić⁷⁴. Fałsz nie może zbliżyć się ani z przodu, ani z tyłu, a to znaczy, że żadne pismo przed nią i po niej nie sprzeciwia się jej. Koran bowiem nie zawiera nic sprzecznego z poprzednimi pismami. Jego zawartość jest podobna do tego, co już wcześniej zostało przekazane prorokom⁷⁵.

LITURGICZNA ROLA KORANU

Przedstawiona wyżej koncepcja Koranu ma swoje konsekwencje. W cytowanym już K 43:2-4 Koran jest określony jako wzniosły i mądry (*'aliyyun ḥakīm*). Te cechy wskazują na jego szczególną godność, która ma swój wpływ we wszelkich dziedzinach życia muzułmanina. Stał się on bazą dla różnych nauk w dziedzinie języka, teologii, prawa i etyki. Na nim opiera się życie polityczne i społeczne. Przede wszystkim jednak należy podkreślić liturgiczne znaczenie Koranu w tradycji islamu. Na taki aspekt wskazuje już określenie *qur'ān* (recytacja), czyli główny termin używany na oznaczenie Świętej Księgi. Od niego zaczynają się pierwsze wersety, jakie Muhammad usłyszał od archanioła Gabriela:

[1] Głoś! (*iqra'*)⁷⁶ w imię twego Pana, który stworzył! [2] Stworzył człowieka z grudki krwi zakrzepłej! [3] Głoś! Twój Pan jest najszlachetniejszy! [4] Ten, który nauczył człowieka przez pióro (*al-qalam*)⁷⁷; [5] nauczył człowieka tego, czego on nie wiedział (K 96:1-5).

Na liturgiczny kontekst słowa *qur'ān* i jego związek z modlitwą wskazuje poniższy tekst:

[204] A kiedy Koran jest recytowany (*quri'a al-qur'ān*) to przysłuchujcie się i milczcie! Być może, doznacie miłosierdzia! [205] Wspominaj twego Pana w twojej duszy z pokorą i z bojaźnią rano i wieczorem! I nie bądź między niedbałymi!

⁷⁴ Zob. *Tafsīr ibn Kaṭīr* do K 41:41-43.

⁷⁵ Zob. *Tafsīr Ġalālayn* do K 41:41-43.

⁷⁶ *Iqra'* jest trybem rozkazującym od czasownika *qara'*, „czytać, recytować”.

⁷⁷ Zob. K 68:1: „Na pióro i na to, co oni zapisują! [2] Ty nie jesteś, z łaski twego Pana, człowiekiem opętanym!”. Yusuf Ali w n. 5593 wyjaśnia, że pióro i zapis są symbolami fundamentów objawienia skierowanego do ludzi. Muhammad nie jest opętany, dlatego że wypowiada słowa mocy, które nie są niespójne, ale pełne znaczenia. Przez zapis pióra wieloaspektowe znaczenie odsłania się wielu pokoleniom. W tym sensie Muhammad ukazuje się jako żywa Łaska i Miłosierdzie od Boga.

[206] Zaprawdę, ci, którzy są u twego Pana, nie są tak pyszni, by Mu nie służyć ('*ibāda*)⁷⁸; oni Go wysławiają i wybijają Mu pokłony (*vasḡudūna*)⁷⁹! (K 7:204-206)

Koran jest też obecny w życiu codziennym wiernego. Jest on treścią modlitw, zwłaszcza pierwsza sura otwierająca *al-Fātiḡa*, która jest powtarzana kilkanaście razy na dzień. Można ją przyrównać do chrześcijańskiego *Pater noster*. Nauczenie się zaś Koranu na pamięć jest niezwykle cenione w społeczeństwie od początków islamu⁸⁰. Wierzy się bowiem, że Boski tekst niesie ze sobą szczególną moc ochronną. Tekst Koranu noszony ze sobą stał się nawet amuletem i cudownym lekarstwem dla chorych⁸¹.

Koran, którym może być tylko tekst arabski, jest też szczególnie szanowany w swym aspekcie fizycznym jako księga⁸². Był to jeden z powodów, dla których techniki drukarskie przez długi czas na przełomie XV i XVI wieku nie były zdolne zastąpić ręcznych wydań Koranu⁸³. Zgodnie też z tradycją muzułmańską troszczono się o kaligrafię arabską, która stała się stałym elementem sztuki i architektury islamu. Według niektórych uczonych szacunek do Koranu powinno wyrażać się nawet koniecznością rytualnego obmycia przed czytaniem Koranu⁸⁴.

⁷⁸ Dział prawa zwany '*ibādah*', często tłumaczony jako „kult”, reguluje zasady odmawiania modlitw, rytuał pielgrzymki, płacenie jałmużny, itd. Słowo to oznacza „niewolę”, całkowite posłuszeństwo i poddanie się Bogu.

⁷⁹ Pochodzący z tego samego rdzenia *suḡūd* oznacza prostrację w kierunku Mekki w czasie rytualnej modlitwy.

⁸⁰ Recytator Koranu zgodnie z przyjętymi przez tradycję regułami (*taḡwīd*) jest zwany *qāri'*, a ten, kto się nauczył Koranu w całości na pamięć, jest okreśłany jako *ḡāfiḡ*.

⁸¹ O tych praktykach zob. M.M. D z i e k a n. *Dzieje kultury arabskiej*. Warszawa: PWN 2008 s. 154. Autor opisuje praktykę rozpuszczania wersetów Koranu w wodzie i podawania go chorym do picia.

⁸² Świadczą o tym ostre reakcje współczesnego świata muzułmańskiego na znieważenie Koranu w środowiskach zachodnich. Zob. 2010 *Qur'an-burning controversy*. http://en.wikipedia.org/wiki/2010_Qur'an-burning_controversy [dostęp: 10 kwietnia 2011].

⁸³ Zob. J. D a m m e n M c A u l i f f e. *The Cambridge Companion to the Qur'an*. Cambridge University Press 2008 ss. 151-152.

⁸⁴ Taka praktyka opiera się na interpretacji K 56:77-79: „Zaprawdę, to jest Koran szlachetny! [78] Zawarty w Księdze ukrytej! [79] Dotykają go tylko oczyszczeni (*muṡṡahirūn*)”. Czystość rytualna w islamie, wymagana do modlitwy, jest zwana *ṡahārah* i uzyskuje się ją poprzez obmycia częściowe (*wuḡū'*) lub całkowite (*ḡusl*) w zależności od zaciągniętej nieczystości. Yusuf Ali w komentarzu do tego tekstu (n. 5260) wyjaśnia, że chodzi o czystych na ciele, umyśle, w intencji i duszy. Tylko tacy mogą w pełni pojąć znaczenie tekstu. *Tafsīr al-ḡalālayn* widzi w nich oczyszczających się z rytualnych nieczystości. Według *Tafsīr ibn Kaṡīr* oczyszczonymi są aniołowie. Kurajscy (mieszkańcy Mekki) twierdzili, że demony przyniosły Koran. Otrzymali odpowiedź, że nie jest to możliwe, ponieważ tylko czyści mogą go dotykać.

JEZUS A KORAN

Dla chrześcijan Chrystus, od którego wywodzą swą nazwę, stał się centrum duchowości, a Biblia stanowi drogę prowadzącą do niego. Warto zauważyć, że dla pierwszych pisarzy chrześcijańskich cała Biblia przepowiadała Chrystusa. Muzułmanie, w przeciwieństwie do chrześcijan, nie noszą swej nazwy od założyciela⁸⁵, ile od religii *islām*⁸⁶. Dla nich bowiem istotną rzeczą jest poddanie się Bogu poprzez postępowanie drogą wskazaną w Księdze objawionej. Jest prawdą, że również dla muzułmanów Muhammad, jako ostatni Prorok, jest doskonałym i najwyższym wzorem do naśladowania, i tak go przedstawia sam Koran:

Wy macie w Posłańcu Boga piękny wzór – dla każdego, kto się spodziewa Boga i Dnia Ostatniego i kto Boga często wspomina. (K 33:21)

Pozostaje on jednak tylko człowiekiem, tak samo jak i jego poprzednik, Jezus. Oddawanie im boskiej czci byłoby idololatrią, uważaną za największy grzech w islamie⁸⁷. Tak więc określenie „Słowo Boga”, które chrześcijanie stosują w sposób szczególny do wcielonego Syna Boga, Jezusa Chrystusa, odnosi się w islamie do Koranu, w tym sensie, że zawiera on Jego rozkazy i dekrety⁸⁸:

I głoś to, co ci zostało objawione z Księgi twojego Pana! – Nikt nie zmieni Jego słów (*kalimātihi*)! – I nie znajdziesz, poza Nim, miejsca schronienia. (K 18:27)

Jest jednak rzeczą interesującą zobaczyć, że ten sam termin użyty jest na określenie Jezusa Chrystusa:

O ludu Księgi! Nie przekraczaj granic w twojej religii i nie mów o Bogu niczego innego, jak tylko prawdę! Mesjasz, Jezus syn Marii, jest tylko posłańcem Boga;

⁸⁵ Termin „mahometanie” jest używany w kulturze zachodniej; sami wyznawcy nazywają siebie muzułmanami.

⁸⁶ *Muslim* jest imiesłowem czynnym od czasownika *aslama* (temat pochodny IV), z którego pochodzi też rzeczownik odsłowny *islām*, tłumaczony jako „poddanie się Bogu”.

⁸⁷ Bałwochwalstwo w islamie jest określane słowem *širk*, czyli przypisywanie Bogu towarzyszy.

⁸⁸ Tak wyjaśnia termin *kalimātuhu* (Jego Słowa) Yusuf Ali w n. 2368 do K 18:27. Jest też używany inny termin na określenie Słowa Boga, pochodzący z tego samego rdzenia: *kalām Allāh*. Zob. np. K 2:75; 9:6.

i Jego Słowem (*kalimatuhu*), które złożył Marii; i Duchem (*rūh*), pochodzącym od Niego. Wiercie więc w Boga i Jego posłańców i nie mówcie: „Trzy!” Zaprzestańcie! To będzie lepiej dla was! Bóg – Allah – to tylko jeden Bóg! On jest nazbyt wyniosły, by mieć syna! Do Niego należy to, co jest w niebiosach, i to, co jest na ziemi. I Bóg wystarcza jako opiekun! (K 4:171)

Kontekst powyższego wersetu wyklucza rozumienie terminów „Słowo” i „Duch” w znaczeniu chrześcijańskiej Trójcy i *Logosu* z Ewangelii według św. Jana⁸⁹. W islamie nikt nie może się równać z Bogiem jedynym. Tym samym Jezus nie może być równy Bogu czy też nazywać się Jego synem. Jest synem Maryi i Posłańcem Boga. Jest też Jego Słowem, które zostało złożone Maryi, w tym sensie, że Jezus został stworzony przez Boga słowem „bądź”, podobnie jak Adam:

Zaprawdę, Jezus jest u Boga jak Adam: On stworzył go z prochu, a następnie powiedział do niego: „Bądź! (*kun*)” – i on jest. (K 3:59)

Podobieństwo Jezusa do Adama wyraża się w tym, że Adam nie miał ziemskiego ojca ani matki, a Jezus nie miał ludzkiego ojca⁹⁰. Trzeba więc powiedzieć, że Jezus nie tyle był Słowem, ale raczej zaistniał przez stworzenie Słowa Boga „bądź”, z którym został posłany anioł Gabriel do Maryi. To on, za pozwoleniem Boga, tchnął w niej życie Jezusowi, i to zastąpiło ziemskiego ojca. Dlatego Jezus jest Słowem i Duchem pochodzącym od Boga. Pochodzenie od Boga nie oznacza jednak, że jest Jego częścią, ale jest z Jego stworzenia i dlatego należy mu się cześć⁹¹.

Wśród wielu terminów odnoszących się do Koranu warto jeszcze zauważyć słowo *ḥikmah* (mądrość), które często występuje w wersetach wymieniających Księgi objawione:

Posłaliśmy wam Posłańca z was samych: on recytuje wam Nasze znaki; on was oczyszcza; on was naucza Księgi i mądrości (*al-ḥikma*); i on uczy was tego, czego nie wiedzieliście. (K 2:151)⁹²

Mądrość jest darem, jaki otrzymał od Boga również Jezus:

⁸⁹ Podkreśla to sam Yusuf Ali w n. 676.

⁹⁰ Komentarze, takie jak *Tafsīr ibn Kaṭīr*, *Tafsīr al-Ġalālayn* i Yusuf Ali (n. 398), są zgodne w takiej interpretacji K 3:59.

⁹¹ Zob. *Tafsīr ibn Kaṭīr* do K 4:171.

⁹² Por. K 2:129.231; 3:79.81.164; 4:54.113; 6:89; 45:16; 62:2.

On nauczy go [Jezusa] Księgi i mądrości (*al-ḥikma*), Tory i Ewangelii. (K 3:48; por. 5:110)

Ḥikmah w tych wersetach jest interpretowana przez tradycję muzułmańską jako *Sunna*⁹³ i właściwe zrozumienie w religii⁹⁴. Także Księga Boga, czyli Koran, jest określana jako „mądra”, a jako taka jest doskonałym źródłem wiedzy i pewnym przewodnikiem na prostej drogi:

[2] To są znaki Księgi pełnej mądrości (*al-ḥakīm*): [3] przewodnictwo po drodze prostej i miłosierdzie dla czyniących dobro. (K 31:2-3)

Koran pełen mądrości⁹⁵ jest bowiem doskonały i żaden fałsz nie może dotknąć go z żadnej strony⁹⁶. Trzeba tu dodać, że oba terminy, zarówno *ḥikmah*, jak i *ḥakīm* wywodzą się od tego samego rdzenia co czasownik *ḥakama*, znaczący „sądzić, wydawać wyrok, rządzić”, czyli wiążą się z pojęciem prawa. Już w Starym Testamencie mądrość⁹⁷ stworzona przed wiekami wyszła z ust Najwyższego (Syr 24, 3) jakby jego Słowo i została wyrażona w prawie (Syr 24, 23). Ta mądrość w uosobionej formie niewiasty towarzyszyła Bogu w dziele stworzenia (Prz 8, 22-30). Jest ona pośredniczką między Bogiem a światem stworzonym i ludźmi. Ten związek mądrości i słowa (*logos*) pojawi się szczególnie w tradycji hellenistycznej. Bóg bowiem wszystko uczynił swoim słowem i w mądrości swojej stworzył człowieka (Mdr 9, 1-2). W Nowym Testamencie zaś Mądrością Boga (1 Kor 1, 24) i wcielonym Słowem stał się Jezusa Chrystus, przez którego Bóg stworzył świat (J 1, 1-3)⁹⁸.

Powiązanie między Koranem, Słowem Boga, mądrością i Prawem istnieje też w tradycji arabskiej. Słowo wprawdzie nie jest Bogiem, niemniej jednak Koran jako *Matka Księgi* jest jego odwiecznym atrybutem i jest pierwotnym wzorem dla wszelkich ziemskich objawień, z których najważniejszymi są Tora, Psalmy, Ewangelia i Koran⁹⁹. Jest więc pewne podobieństwo między

⁹³ *Sunna* oznacza zwyczaj, praktykę, normę. W islamie odnosi się do tradycji Proroka, czyli *hadisów* (powiedzenia, zwyczaje, praktyki i milczące przyzwolenia Muhammada). Stanowi ona drugie po Koranie źródło prawa muzułmańskiego.

⁹⁴ Zob. np. *Tafsīr ibn Kaṭīr* do K 2:129.151.

⁹⁵ Zob. K 36:2: „Na Koran pełen mądrości (*al-ḥakīm*)!

⁹⁶ Zob. *Tafsīr ibn Kaṭīr* do K 36:2.

⁹⁷ Język arabski i hebrajski używają tego samego rdzenia na oznaczenia mądrości, np. Prz 8, 12 (*ḥokmah*).

⁹⁸ Zob. w SWB hasła *Mądrość* (s. 504-505) i *Logos* (s. 491).

⁹⁹ W Koranie są one określone kolejno jako *tawrāh*, *zabūr*, *inḡīl* i *qur'ān*.

chrześcijaństwem a islamem. Dla wyznawców Jezusa jest on wcieloną Mądrością i Słowem Boga, a w islamie wyrażają się one w odwiecznym Koranie i jego ziemskim odpowiedniku, przekazanym w języku arabskim i jasnym (K 26:195; 43:3).

PISMO JAKO MIEJSCE KONTAKTU BOGA I CZŁOWIEKA

Analiza różnych religii, jakie pojawiły się w historii ludzkości, pozwala zauważyć, że jednym z ich wspólnych elementów są Święte Pisma. Są one ludzkie i dostosowane do środowiska oraz epoki, dlatego że tylko takie śmiertelny człowiek mógł zrozumieć. Wierzy się jednak, że są one natchnione przez Boga, a więc są także Jego Słowem. Oznacza to, że pismo stało się dla wielu kultur miejscem, w którym spotyka się świat Boski i ludzki. Jest ono jakby ucieleśnieniem w materialnym świecie Słowa Bożego. Bóg, który jest transcendentny, stał się immanentny, bo zechciał przemówić do ludzi przez swoje Słowo zniżając się do ich poziomu.

Bóg zwraca się w Pismach do ludzi, człowiek zwraca się przez nie do Boga w wychwalaniu go i w modlitwie prośby, ale też człowiek zwraca się poprzez Pisma do drugiego człowieka i tworzy z nim wspólnotę. Księgi Boga mają charakter zachowawczy i niezmienny, a język, w którym zostały przekazane, staje się językiem świętym. Ta niezmiennosc zapewnia ciągłość tradycji i jest szczególnym znakiem łączącym przez pokolenia daną grupę społeczną czy religijną. W ten sposób Słowo Boże może być przekazywane na sposób ludzki z pokolenia na pokolenie. Oznacza to, że Księgi Święte są *sacrum*, które w ramach danej wspólnoty łączą człowieka z Bogiem.

Historia ludzka jest długa i miała wiele objawień Boga. Niemniej jednak wszystkie pochodzą z mądrości jednego i tego samego Boga, wiecznego prądu Prawa oraz wiedzy i mądrości. Zamiarem Boga zaś jest, by w ciągu długiej historii ludzkiej Jego objawienie przybrało doskonałą i uniwersalną formę. W tym celu Bóg wybiera swoich posłanników, porusza ich serca, uczucia, pamięć i rozumienie tak, by przekazali wiernie jego orędzie światu. Celem objawienia zaś jest przedstawienie ludziom prawdy i sposobu uzyskania przez nich zbawienia. Przez nie Bóg wskazuje człowiekowi właściwy sposób oddawania Mu chwały, drogę postępowania oraz objawia mu swoją wolę. W obecnej sytuacji zafałszowania Bóg użył tego środka, by dać ludziom możliwość rozróżnienia dobra od zła, prawdy od fałszu i zwiastować

ewangelię o nagrodzie za dobre życie oraz ostrzeżać o karze za złe czyny. Moralnym wzorem postępowania zaś i pouczającą lekcją stają się ludzkie wydarzenia, które należy właściwie odczytać za pomocą danego kryterium prawdy. Ostatecznie wzywa się człowieka do odkrycia jedności i do powrotu do początku stworzenia, gdy był tylko jeden naród, wyznający jednego Boga, w którym panował niezakłócony złem porządek.

BIBLIOGRAFIA

- 2010 *Qur'an-burning controversy*. http://en.wikipedia.org/wiki/2010_Qur'an-burning_controversy [dostęp: 10 kwietnia 2011].
- Abdullah Yūsuf Alī: *The Meaning of the Holy Qur'ān*. Beltsville, Maryland: Amana Publications 2008 (<http://islamicbulletin.org>; <http://www.quran4u.com/Tafsiraya> [dostęp: 9 kwietnia 2011]). *Abrahamic religions*. http://en.wikipedia.org/wiki/Abrahamic_religions#Other_Abrahamic_religions. [dostęp: 1 kwietnia 2011].
- Al-Azami Muhammad Mustafa. *The History of the Qur'anic Text from Revelation to Compilation: A Comparative Study with the Old and New Testaments*. Leicester: Islamic Academy 2003 (http://individual.utoronto.ca/fantastic/The_History_of_the_Quranic_Text_from_Revelation_to_Compilation.pdf [dostęp: 21 marca 2011]).
- An Enlightening Commentary into the Light of the Holy Qur'an*. Published by Imam Ali Library and Research Centre for Islamic and Scientific Studies. Isfahan, Iran 1996 (<http://www.al-islam.org/enlightening> [dostęp: 10 kwietnia 2011]).
- Barwnik M.: *Księga wychodzenia za dnia. Tajemnice egipskiej Księgi Umarłych*. Warszawa: PIW 2009.
- Bokwa I. (red.). *Breviarium fidei (BF)*. Poznań: Księgarnia Świętego Wojciecha 2007.
- Codex Šan'ā' Dam 01-27.1 – A qur'ānic Manuscript from Mid-1st Century of Hijra*. <http://www.islamic-awareness.org/quran/text/mss/soth.html> [dostęp: 21 marca 2011].
- Conciliorum oecumenicorum decreta*. Bologna: Istituto per le scienze religiose 1973.
- Ćwiek A.: *Religia Egiptu*. W: *Religie starożytnego Bliskiego Wschodu*. Red. K. Pilarczyk, J. Drabina. Kraków: Wydawnictwo WAM 2008 s. 27-110.
- Dammen McAuliffe J.: *The Cambridge Companion to the Qur'an*. Cambridge University Press 2008.
- Danecki J.: *Podstawowe wiadomości o islamie*. Warszawa: Dialog 2007.
- Danecki J., Kozłowska J.: *Słownik arabsko-polski*. Warszawa: Wiedza Powszechna 2007.
- Dei Verbum* (łac.) http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118_dei-verbum_lt.html [dostęp: 7 kwietnia 2011].
- Dei Verbum* (pl). <http://www.archidiecezja.lodz.pl/sobor.html> [dostęp: 7 kwietnia 2011].
- Denzinger-Schönmetzer. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum (DS)*. Romae: Herder 1976.
- Dictionnaire du Coran*. Red. M. Ali Amir-Moezzi. Paris: Édition Robert Laffont 2007.
- Dizionario Patristico e di antichità cristiane*. Red. A. Di Berardino. Casale Monferrato: Marietti 1983.
- Dziewan M.M.: *Dzieje kultury arabskiej*. Warszawa: PWN 2008.
- Flavius Josephus: *Against Apion*. <http://pace.mcmaster.ca/york/york/texts.htm> [dostęp: 1 kwietnia 2011].

- Herodotus: *The History of Herodotus*. <http://www.sacred-texts.com/cla/hh/index.htm> [dostęp: 21 marca 2011].
- HolyBooks.com*. <http://www.holybooks.com> [dostęp: 21 marca 2011].
- How does Islam view the Bible?* <http://www.answering-islam.org/Quran/Bible/index.html> [dostęp: 10 kwietnia 2011].
- Ikram S. *Śmierć i pogrzeb w starożytnym Egipcie*. Warszawa: PWN 2004.
- Internet Sacred Text Archive*. <http://www.sacred-texts.com/index.htm> [dostęp: 21 marca 2011].
- Katolicki komentarz biblijny (KKB)*. Red. R.E. Brown, J.A. Fitzmeyer, R.E. Murphy. Warszawa: Vocatio 2004.
- Koran*. Przeł. J. Bielawski. Warszawa: PIW 1986 (<http://koran.apologetyka.com/czytaj> [dostęp: 1 kwietnia 2011]).
- Leon XIII. *Providentissimus Deus*. <http://biblia.wiara.pl/doc/423154.encyklika-providentissimus-deus> [dostęp: 7 kwietnia 2011].
- Modras K.: *Love in Coptic Monastic Tradition*. W: *The Art of Love Lyrics in memory of Bernard Couroyer, OP and Hans Jacob Polotsky, First Egyptologists in Jerusalem*. Paris: J. Gabalda et Cie Éditeurs 2000 s. 59-70.
- Peters F.E., Esposito J.L.: *The children of Abraham: Judaism, Christianity, Islam*. Princeton University Press 2006
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia tysiąclecia*. Poznań: Pallottinum 2002 wyd. V (<http://www.biblia.poznan.pl/PS/Biblia.htm> [dostęp: 7 kwietnia 2011]).
- Religious text*. http://en.wikipedia.org/wiki/Holy_book [dostęp: 21 marca 2011].
- Rusecki M.: *Traktat o objawieniu*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów 2007.
- Ṣaḥīḥ al-Buḥārī*. <http://www.usc.edu/schools/college/crcc/engagement/resources/texts/muslim/hadith> [dostęp: 9 kwietnia 2011].
- Ṣaḥīḥ Muslim*. <http://www.usc.edu/schools/college/crcc/engagement/resources/texts/muslim/hadith> [dostęp: 9 kwietnia 2011].
- Saifullah M.S.M. & Abdullah David. *Dated Muslim Texts From 1-72 AH / 622-691 CE: Documentary Evidence For Early Islam*. <http://www.islamic-awareness.org/History/Islam/Inscriptions/earlyislam.html> [dostęp: 21 marca 2011].
- Saifullah M.S.M., Ghali Adi & Abdullah David. *Radiocarbon (carbon-14) Dating and the Qur'ānic Manuscripts*. <http://www.islamic-awareness.org/quran/text/mss/radio.html> [dostęp: 21 marca 2011].
- Słownik wiedzy biblijnej (SWB)*. Red. B.M. Metzger, M.D. Coogan. Warszawa: Vocatio 2004.
- Sołtysiak A. *Religie Mezopotamii*. W: *Religie starożytnego Bliskiego Wschodu*. Red. K. Pilarczyk, J. Drabina. Kraków: Wydawnictwo WAM 2008 s. 111-126.
- Tafsīr Ġalālayn*. <http://altafsir.com> [dostęp: 9 kwietnia 2011].
- Tafsīr ibn Kaṭīr*. <http://www.qtafsir.com> [dostęp: 9 kwietnia 2011].
- The Arabic Islamic Inscriptions On The Dome Of The Rock In Jerusalem*. <http://www.islamic-awareness.org/History/Islam/Inscriptions/DoTR.html> [dostęp: 1 kwietnia 2011].
- The Copper Plaque Inscriptions At The Dome Of The Rock In Jerusalem, 72 AH/692 CE*. <http://www.islamic-awareness.org/History/Islam/Inscriptions/copper.html> [dostęp: 1 kwietnia 2011].
- The Epic of Gilgamesh*. Przeł. R. Campbell Thompson. W: *Internet Sacred Text Archive*. <http://www.sacred-texts.com/ane/eog> [dostęp: 21 marca 2011].
- The Gathas – The Hymns of Zarathushtra*. Przeł. D.J. Irani. <http://www.zarathushtra.com/zgatha/dji> [dostęp: 21 marca 2011].
- The Gnostic Society Library. The Nag Hammadi Library*. <http://www.gnosis.org/naghamm/nhlalpha.html> [dostęp: 21 marca 2011].
- The Nag Hammadi Library in English*. Red. J. Robinson. Leiden: Brill 1977, 4th ed. 1996.

- The Rig Veda* (wersja angielska). Przeł. Ralph T.H. Griffith. W. *Internet Sacred Text Archive*. <http://www.sacred-texts.com/hin/rigveda/index.htm> [dostęp: 21 marca 2011].
- The Rig Veda* (sanskryt). W: *Internet Sacred Text Archive*. <http://www.sacred-texts.com/hin/rvsan/index.htm> [dostęp: 21 marca 2011].
- Thomas*. <http://www.metalog.org/files/thomas.html> [dostęp: 21 marca 2011].
- Torah*. W: *Jewish Encyclopedia*. <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=265&letter=T&search=Torah> [dostęp: 1 kwiecień 2011].
- W e h r H. *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Ed. by J. Milton Cowan. New York: Spoken Language Services, Inc. 1976.

GOD'S REVELATION IN THE HOLY SCRIPTURES AND THE QURAN

S u m m a r y

The Holy Scriptures are a common element in many religions. They are the human embodiment of God's Word, which became a meeting place between God and man. Through it, God speaks to men, and they praise Him with His words in the community. For man will return to the original unity of one nation united under one God.

God spoke in many ways in the history of men and all the revelations originate from one primitive source, which is the wisdom of God the Creator. Finally the revelation received its last and most perfect and universal form. For its transmission, God chose his messengers as intermediaries between Him and the people. They showed man the way to salvation and good conduct, they taught him the proper way of giving glory to God and revealed to him His will. The Scriptures were God's criterion for distinguishing right from wrong and truth from falsehood. It was the good news of the reward for a good life and a warning of punishment for wrong action. Human history become in the Scriptures an instructive moral lesson to be properly read.

Summarized by Krzysztof Modras OP

Słowa kluczowe: natchnienie, Objawienie, Biblia, Pismo, islam, muzułmanie, Koran.

Key words: inspiration, revelation, Bible, Scriptures, Islam, Muslims, Quran.